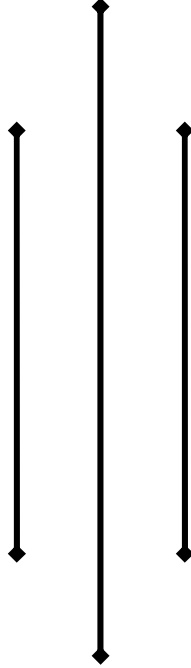

स्वास्थ्यसेवा सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको
विधेयक

प्रदेश सभा, प्रदेश नं. दुई
जनकपुरधाम, धनुषा

स्वास्थ्यसेवा सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रमाणीकरण मिति

.....

सम्बत् २०७८ सालको ऐन नं. ....

प्रस्तावना: स्वास्थ्यसेवालाई सर्वसुलभ बनाउँदै स्वास्थ्यसेवामा प्रत्येक नागरिकको सहज पहुँचको सुनिश्चितता कायम गर्न र स्वास्थ्यसेवालाई गुणस्तरीय, दिगो, नियमित, नतिजामुखी, जवाफदेही, पारदर्शी, सहभागितामूलक र प्रभावकारी बनाई स्वास्थ्यसेवाको समग्र व्यवस्थापनको लागि कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. २ को प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “स्वास्थ्यसेवा ऐन २०७८” रहेको छ ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,
(क) “अस्पताल” भन्नाले स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून

बमोजिम स्थापित सरकारी अस्पताल, सामुदायिक अस्पताल, गैरसरकारी अस्पताल, निजी अस्पताल, सहकारी अस्पताल वा नर्सिङ्ग होम सम्भन्नुपर्छ र सो शब्दले शिक्षण अस्पताल समेतलाई जनाउँछ ।

(ख) “आकस्मिक स्वास्थ्यसेवा” भन्नाले आकस्मिक घटना वा आपतकालीन अवस्था परी जीवन जोखिमयुक्त अवस्थाका व्यक्तिको जीवनलाई जोखिममुक्त गर्न, जीवन वा अङ्ग गुम्नबाट बचाउन, आवश्यकता अनुसार दिनुपर्ने प्रारम्भिक तथा तत्काल सेवा सम्भन्नुपर्छ ।

(ग) “आकस्मिक प्रसूति स्वास्थ्यसेवा” भन्नाले गर्भावस्था वा सुत्केरी अवस्थामा कुनै जटिलता देखा परेमा त्यस्ता जटिलता व्यवस्थापन गर्न चौबिसै घण्टा उपलब्ध हुने सेवा सम्भन्नुपर्छ ।

(घ) “आकस्मिक नवजात स्वास्थ्यसेवा” भन्नाले नवजात शिशुलाई सङ्क्रमण भएको अवस्थामा एन्टिबायोटिक

दिने, हाइपोथरमिया लगायतको व्यवस्थापन गर्ने तथा त्यस्ता शिशुको श्वासप्रश्वास सम्बन्धी समस्या व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा सम्भन्नुपर्छ ।

(ड) “आधारभूत स्वास्थ्यसेवा” भन्नाले उपलब्ध स्रोतको सीमाभित्र रहेर लागत प्रभावकारी र प्रमाणिक तथ्यमा आधारित भएर निर्धारण गरिएको आम नागरिकको स्वास्थ्यसेवाको आवश्यकता पूर्तिका लागि प्रतिकारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक, प्रशामक, आयुर्वेद तथा अन्य परम्परागत स्वास्थ्यसेवाहरूको सन्तुलित एवं बृहत कार्यसूची एवं प्रणाली सम्भन्नुपर्छ ।

(च) “आयुर्वेदिक औषधि” भन्नाले आयुर्वेद प्रणालीबाट तयार गरिएको औषधि सम्भन्नुपर्छ ।

(छ) “गर्भपतन” भन्नाले गर्भमा रहने भ्रूण स्वाभाविक रूपमा जन्मन सक्ने अवस्थामा हुनुभन्दा अगावै

- गर्भाशयबाट बाहिर निस्कने वा निकाल्ने कार्य सम्भन्नुपर्छ ।
- (ज) “सुरक्षित गर्भपतन सेवा” भन्नाले गर्भपतन गर्नका लागि इजाजतप्राप्त स्वास्थ्यसंस्था र इजाजतप्राप्त स्वास्थ्यकर्मीले दफा ३३ बमोजिम गरिने गर्भपतन सम्भन्नुपर्छ ।
- (झ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नुपर्छ ।
- (ञ) “निजी स्वास्थ्यसंस्था” भन्नाले सरकारी र सार्वजनिक स्वास्थ्यसंस्था बाहेकका अस्पताल, नर्सिङ्ग होम, प्रयोगशाला, डाइग्नोस्टिक सेन्टर, क्लिनिक, पोलिक्लिनिक, पुनर्स्थापना केन्द्र लगायतका स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराउने सबै प्रकारका मुनाफा कमाउने उद्देश्यले स्थापना भएका स्वास्थ्यसंस्थालाई सम्भन्नुपर्छ ।
- (ट) “प्रजनन स्वास्थ्य” भन्नाले सुरक्षित मातृत्व, परिवार योजना, गर्भपतनको कारणबाट उत्पन्न हुने समस्याहरूको

रोकथाम र उपचार, किशोरावस्थाको प्रजनन स्वास्थ्य, प्रजनन अंगमा हुने संक्रमण, यौन प्रसारित रोगहरू तथा एच.आई.भी. एड्स, बाँझोपनको रोकथाम र उपचार, नवजात शिशु तथा बाल स्वास्थ्य हेरचाह, प्रौढ महिलाहरूको प्रजनन स्वास्थ्य, लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा सम्बन्धी शिक्षा, सूचना, परामर्श र उपचार प्रदान गर्ने जस्ता प्रजननसंग सम्बन्धित स्वास्थ्यसेवा सम्भन्नुपर्छ ।

- (ठ) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेशको स्वास्थ्यसम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय सम्भन्नुपर्छ ।
- (ड) “समिति” भन्नाले यस ऐनको दफा २२ बामेजिमको समिति सम्भन्नुपर्छ ।
- (ढ) “संक्रामक रोग” भन्नाले ब्याक्टेरिया, भाइरस, फंगस (ढुसी) वा परजीवीले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा सर्ने रोगलाई सम्भन्नुपर्छ र सो शब्दले जुनोटिक (जनावरबाट सर्ने) तथा कीटजन्य रोग समेतलाई जनाउँछ ।

- (ण) “सुरक्षित मातृत्व” भन्नाले महिलालाई गर्भवती, प्रसव र सुत्केरी अवस्थामा यस ऐन बमोजिम उपलब्ध गराइने मातृत्वसेवा सम्भन्तुपर्छ ।
- (त) “स्वास्थ्यसंस्था” भन्नाले स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई स्थापना भएको निजी तथा सार्वजनिक स्वास्थ्यसंस्था सम्भन्तुपर्छ ।
- (थ) “स्वास्थ्यसेवा” भन्नाले आधुनिक चिकित्सा (एलोप्याथी), आयुर्वेद, होमियोप्याथी, युनानी, प्राकृतिक चिकित्सा, अकुपञ्चर, सोवारिगपा (आम्ची) जस्ता वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिमा आधारित भई प्रदान गरिने प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक, निदानात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक र प्रशामक (पालिएटिभ) सेवा सम्भन्तुपर्छ ।
- (द) “स्वास्थ्यकर्मी” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम स्वास्थ्यकर्मीको

- रुपमा सम्बन्धित परिषद्मा दर्ता भएको व्यक्ति सम्भन्नुपर्छ ।
- (ध) “सेवाग्राही” भन्नाले स्वास्थ्यसेवा लिने व्यक्ति सम्भन्नुपर्छ ।
- (न) “सेवाप्रदायक” भन्नाले मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट स्वास्थ्यसेवाका विषयमा निश्चित योग्यता वा तालिम हासिल गरी स्वास्थ्यसंस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र सामुदायिक स्वास्थ्य कार्यकर्ता सम्भन्नुपर्छ ।
- (प) “प्राकृतिक वा गैरप्राकृतिक विपद्” भन्नाले हिमपात, असिनापानी, हिमपहिरो, हिमविस्फोटन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, बाढी, पहिरो तथा भू-स्खलन, डुवान, खडेरी, हुरी-हुन्डरी, बतास, शीतलहर, लू, चट्याङ्ग, भूकम्प, ज्वालामुखी विस्फोटन, डढेलो, महामारी, अनिकाल, कीट वा सूक्ष्म जिवाणु तथा विषाणु आतंक, पशु तथा चराचुरुङ्गीमा हुने सर्पदंश, जनावर आतंक, खानी, हवाई, सडक, रेल, जल वा औद्योगिक

दुर्घटना लगायत अन्य दुर्घटना, आगलागी, विषाक्त ग्याँस उत्सर्जन, चुहावट, विषाक्त खाद्य सेवन, वतावरणीय प्रदूषण, वन विनाश, जलवायु परिवर्तन वा भौतिक संरचनाको क्षति, लगायत प्रकृतिजन्य वा मानवकृत विपद् सम्भन्तुपर्छ ।

परिच्छेद-२

स्वास्थ्यसेवा सम्बन्धी व्यवस्था

३. आधारभूत स्वास्थ्यसेवा: (१) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत स्वास्थ्यसेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।

(२) कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्यसेवाबाट वञ्चित गरिने छैन ।

(३) प्रत्येक नागरिकलाई स्वास्थ्यसम्बन्धी सूचना, शिक्षा, परामर्शसेवा तथा उपचार र सो सम्बन्धी जानकारी प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।

(४) प्रत्येक नागरिकले तोकिए बमोजिमका प्रबर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक, प्रशामक (प्यालिएटिभ) स्वास्थ्यसेवा निःशुल्क प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

(५) मन्त्रालयले उपदफा (१) बमोजिमका स्वास्थ्यसेवा स्वास्थ्यसंस्थाबाट तोकिए बमोजिमका विधि वा प्रक्रियाअनुसार निःशुल्क रुपमा उपलब्ध गराउनेछ ।

४. आकस्मिक उपचार सेवा प्रदान गर्नु पर्ने: (१) प्रत्येक स्वास्थ्यसंस्थाले आफ्नो स्वास्थ्यसंस्थामा आएका सेवाग्राहीमध्ये जीवन खतरामा परेका, अशक्त हुने अवस्था रहेका सेवाग्राहीलाई प्राथमिकताका आधारमा तत्कालै उपचार सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै स्वास्थ्यसंस्थामा आकस्मिक स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध हुन नसकेमा त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थाले सो संस्थाबाट उपलब्ध हुने उपचार तत्काल उपलब्ध गराई थप उपचारको लागि अन्य स्वास्थ्यसंस्थामा अग्रसारित (रेफर) गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको उपचार सेवा प्रदान गर्दा आकस्मिक स्वास्थ्यसेवाका सम्पूर्ण उपचार विधिको साथै आवश्यकता अनुसारका अन्य उपचार विधि अपनाउनु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम उपचार गर्दा लागेको खर्च सम्बन्धित व्यक्तिको स्वास्थ्य बीमा भएकोमा सोबाट र स्वास्थ्य बीमा नभएको वा स्वास्थ्य बीमाको रकमले अपुग हुने भएमा सम्बन्धित

व्यक्ति, निजको अभिभावक, परिवारको सदस्य, संरक्षक वा संरक्षकत्व ग्रहण गरेका व्यक्तिले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

तर आधारभूत स्वास्थ्यसेवा अन्तर्गत पर्ने स्वास्थ्यसेवा स्वास्थ्यसंस्थाले निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) आकस्मिक उपचारको लागि आएका सेवाग्राहीलाई रकम जम्मा नगरेको र प्रहरी प्रतिवेदन लगायत अन्य कागजातहरू तत्काल उपलब्ध गराउन नसकेको भएपनि निजलाई उपचार गरेपछि मात्र त्यस्तो सेवा प्राप्त गर्दा पूरा गर्नु पर्ने प्रक्रिया अवलम्बन गर्न लगाउनु पर्नेछ ।

(६) आकस्मिक उपचार सेवा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(७) प्रदेश सरकारले प्राकृतिक वा गैरप्राकृतिक विपद्मा परेका व्यक्तिको आकस्मिक वा थप उपचार व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

५. अग्रसारित (रेफर) गर्नुपर्ने: (१) मन्त्रालयले दफा ६ बमोजिमको सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्यसंस्था बीच अग्रसारित प्रणाली स्थापना गरी सेवा प्रभावकारी बनाउन आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(२) प्रत्येक स्वास्थ्यसंस्थामा उपचारको लागि आएका सेवाग्राहीलाई आफ्नो

स्वास्थ्यसंस्थाबाट उपचार प्रदान गर्न नसकिने अवस्था भएमा त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थाले सेवाग्राहीलाई तुरुन्तै उपचार प्रदान गर्न सक्ने स्वास्थ्यसंस्थामा आवश्यकता अनुसार आफ्नो संस्थामा रहेका न्यूनतम स्वास्थ्य सम्बन्धी उपकरण एवं उपलब्ध स्वास्थ्य सुविधा सहित अग्रसारित गर्नु पर्नेछ ।

तर आफ्नो संस्थामा उपयुक्त सेवा र सेवा प्रदायक हुँदाहुँदै सेवाग्राहीलाई अर्को स्वास्थ्यसंस्थामा अग्रसारित गर्न पाइने छैन ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सेवाग्राहीको इच्छा बमोजिम निजलाई पायक पर्ने र चाहेको स्वास्थ्यसंस्थामा अग्रसारित गर्न बाधा पुग्ने छैन ।

(४) सम्बन्धित स्वास्थ्यसंस्थाले कुनै अर्को स्वास्थ्यसंस्थाबाट अग्रसारित भई आएका व्यक्तिको सम्बन्धमा गरेका परीक्षण प्रतिवेदनलाई मान्यता दिनु पर्नेछ ।

तर पुनः परीक्षण गर्नुपर्ने भएमा उपयुक्त आधार र कारण खुलाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३

अनुमति, सञ्चालन तथा अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था

६. स्वास्थ्यसेवा सञ्चालन अनुमति: (१) यस ऐन बमोजिम अनुमति नलिई कसैले पनि स्वास्थ्यसेवा सञ्चालन गर्नु हुँदैन ।

(२) अस्पताल सञ्चालन अनुमति प्रदान गर्दा स्वास्थ्यसंस्थाको सेवाको प्रकृति, जनसंख्या, भौगोलिक दूरी, भौतिक संरचना, औजार, उपलब्ध दक्ष जनशक्ति र शैय्या क्षमताको निर्धारण तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) कुनै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षण संस्था सञ्चालन गर्नको लागि अनुमति लिन चाहेमा स्वास्थ्यसंस्थाले प्रदेशको कानून बमोजिम गठन भएको परिषद्को सिफारिस सहित मन्त्रालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

तर परिषद् गठन नभएको अवस्थामा प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएको परिषद्को सिफारिस अनिवार्य हुनेछ ।

(४) स्वास्थ्यसम्बन्धी शिक्षण संस्था सञ्चालन गर्नको लागि तोकिए बमोजिमको आफ्नै स्वास्थ्यसंस्था वा अस्पताल अनिवार्य हुनु पर्नेछ ।

तर विशिष्टीकृत प्रयोगात्मक अभ्यासको लागि यो व्यवस्था लागू हुने छैन ।

(५) स्वास्थ्यसंस्था वा स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षण संस्थाले सेवा वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा प्रदेश सरकारले तोकेको मापदण्ड अनिवार्य रूपमा पालना गर्नु पर्नेछ ।

७. शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था: (१) स्वास्थ्यसंस्था स्थापना, सेवा विस्तार वा स्तरोन्नति गर्न अनुमति प्राप्त सम्बन्धित स्वास्थ्यसंस्थाले तोकिए बमोजिमको दस्तुर र नवीकरण दस्तुर तोकिए बमोजिमको निकायमा बुझाउनु पर्नेछ ।

८. पूर्वाधार निर्माण गर्न आशयपत्र लिनु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम स्वास्थ्यसंस्थाको स्थापना, स्वास्थ्यसेवाको विस्तार वा स्तरोन्नति गरी स्वास्थ्यसेवा सञ्चालन गर्न इच्छुक स्वास्थ्यसंस्थाले आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्न आशयपत्र लिनु पर्नेछ ।

तर तोकिए बमोजिमको शैय्या सञ्चालन गर्ने अस्पतालले प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय प्रभावको अध्ययन गरी सोको प्रतिवेदन समेत पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) आशयपत्र लिने र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको आशयपत्र प्रदान गर्ने सम्बन्धी निर्णय प्रदेश सरकारले गर्नेछ ।

९. सञ्चालन अनुमतिको लागि अनुगमन गर्नु पर्ने: (१) कुनै पनि स्वास्थ्यसंस्थालाई सञ्चालन अनुमति दिनुभन्दा अघि त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थाले तोकिए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गरे नगरेको सम्बन्धमा दफा २५ बमोजिमको प्राविधिक समितिले अनुगमन गरी मन्त्रालय समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा तोकिएको मापदण्ड पूरा गरेको नपाइएमा त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थालाई मापदण्ड पूरा गर्न तीन महिनासम्मको अवधि दिन सकिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम दिएको अवधिभित्र पनि मापदण्ड पूरा नगर्ने स्वास्थ्यसंस्थालाई मन्त्रालयले अनुमति दिने छैन ।

१०. पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड: अस्पताल सेवा सञ्चालन गर्दा पूरा गर्नु पर्ने पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

११. सञ्चालन अनुमति: (१) दफा ८ र ९ बमोजिमको कार्य सम्पन्न भएपछि दफा १० बमोजिमको पूर्वाधार

सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेका स्वास्थ्यसंस्थाले स्वास्थ्यसेवा सञ्चालन गर्न आवश्यक कागजात संलग्न गरी मन्त्रालय समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा निवेदन प्राप्त भएको मितिले तीस दिनभित्र मन्त्रालयले दफा २५ बमोजिमको प्राविधिक समितिबाट अनुगमन गराई अनुगमन प्रतिवेदन लिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राविधिक समितिबाट दिइएको अनुगमन प्रतिवेदनमा स्वास्थ्यसंस्था सञ्चालन गर्न अनुमति दिन उपयुक्त छ भन्ने उल्लेख भएको र यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, मापदण्ड वा निर्देशिकामा उल्लेखित मापदण्ड समेत पूरा गरेको अवस्था रहे प्रदेश सरकारको स्वीकृतिमा मन्त्रालयले त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थालाई पाँच वर्षको लागि स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न तोकिएको ढाँचामा अनुमतिपत्र प्रदान गर्नेछ ।

(४) निजी संस्थाबाट प्रदान गरिने सेवाहरूको शुल्क निर्धारण गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१२. थप सेवा विस्तार गर्न अनुमति लिनु पर्ने:
स्वास्थ्यसंस्थाले आफूले सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति

पाएको सेवाका अतिरिक्त थप सेवा विस्तार गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी मन्त्रालयबाट अनुमति लिनु पर्नेछ ।

१३. सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्यसंस्थाले अनुमति लिनु

पर्ने: (१) यो ऐन प्रारम्भ हुदाँका बखत सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्यसंस्थाले यस ऐन बमोजिम तोकिएको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(१) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि मन्त्रालयले यो ऐन प्रारम्भ भएको छ महिनाभित्र राष्ट्रियस्तरको पत्रिकामा तीस दिनको अवधि दिई सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (२) बमोजिमको अवधिभित्र अनुमतिका लागि निवेदन प्राप्त हुन आएमा प्रदेश सरकारको स्वीकृतिमा मन्त्रालयले त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थालाई यस ऐन बमोजिम तोकेको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गर्नका लागि बढीमा एक वर्षको अवधि दिनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम दिएको अवधिको प्रत्येक छ / छ महिनामा पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गर्न गरेको प्रगति प्रतिवेदन मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम दिएको समय अवधिभित्र तोकिएको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेका स्वास्थ्यसंस्थालाई प्रदेश सरकारको स्वीकृतिमा मन्त्रालयले दफा ६ बमोजिम स्वास्थ्यसेवा सञ्चालन गर्न अनुमति दिनेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम अनुमतिको लागि निवेदन पेश नगर्ने, निवेदन पेश गरेको भए तापनि निर्धारित अवधिभित्र पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा नगर्ने स्वास्थ्यसंस्थाको अनुमति प्रदेश सरकारको स्वीकृतिमा मन्त्रालयले रद्द गर्नेछ ।

१४. स्वास्थ्यसंस्था बाहेक अन्यत्रबाट र स्वास्थ्यसेवा प्रदायकबाहेक अन्य सेवा प्रदायकबाट स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्न स्वीकृति लिनु पर्ने: (१) कुनै पनि स्वास्थ्यसंस्थाले तोकिएको भन्दा बाहेकका ठाँउबाट स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्न चाहेमा प्रदेश सरकारको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(२) स्वास्थ्यसेवा प्रदायक संस्थाहरू बाहेक अन्य सेवा प्रदायक संस्थाले स्वास्थ्यसेवा दिन चाहेमा प्रदेश सरकारको स्वीकृति लिनु पर्नेछ । यसका लागि मन्त्रालयमा त्यस्तो सेवाप्रदायकले तोकिए बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्यसेवा प्रदायकबाहेक अन्य सेवा प्रदायक सम्बन्धित निकायमा दर्ता भएको हुनु पर्नेछ ।

१५. नवीकरण गराउनु पर्ने: (१) यो ऐन बमोजिम स्वास्थ्यसेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त स्वास्थ्यसंस्थाले सेवा सञ्चालन अनुमतिको अवधि समाप्त हुनुभन्दा पाँच महिना अगावै नवीकरणका लागि मन्त्रालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा मन्त्रालयले त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थाको तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई पाँच वर्षसम्मको लागि सेवा सञ्चालनको अनुमतिपत्र नवीकरण गर्न सक्नेछ ।

तर नवीकरण गर्नुअघि मन्त्रालयले अनुगमन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र निवेदन पेश गर्न नसकेको कारण उल्लेख गरी निवेदन दिएमा र सो निवेदन मनासिव भएमा सो अवधि व्यतित भएको मितिले छ महिनाभित्र दोब्बर दस्तुर लिई मन्त्रालयले अनुमतिपत्र नवीकरण गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) र (३) बमोजिमको अवधिभित्र नवीकरणको लागि निवेदन पेश नगर्ने

स्वास्थ्यसंस्थाको सेवा सञ्चालन अनुमतिपत्र स्वतः खारेज हुनेछ ।

१६. दर्ता प्रमाणपत्र राख्नुपर्ने: (१) स्वास्थ्यसंस्थाले प्राप्त गरेको अनुमतिपत्र सबैले देख्ने गरी राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुमतिपत्र डिजिटलरूपमा पनि राख्न सकिनेछ ।

१७. स्वामित्व हस्तान्तरण: (१) कुनै व्यक्ति वा संस्थाको नाममा दर्ता भएको स्वास्थ्यसंस्थाको स्वामित्व हस्तान्तरण नगरी अन्य व्यक्ति वा संस्थाले सञ्चालन गर्न पाउने छैन ।

(२) कसैले उपदफा (१) बमोजिमको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गर्नु पर्नेछ ।

१८. एकै समयमा दुई स्वास्थ्यसंस्थामा एकै व्यक्ति आवद्ध हुन नहुने: कुनै चिकित्सक वा स्वास्थ्यकर्मीले एकभन्दा बढी स्वास्थ्यसंस्थामा एकै समयमा सेवा गर्न पाउने छैन ।

१९. प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने: (१) स्वास्थ्यसंस्थाले आफूले प्रदान गरेको सेवाको तोकिए बमोजिमको गुणस्तर भए नभएको सम्बन्धमा प्रत्येक वर्ष स्वमूल्याङ्कन गरी आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले दुई महिनाभित्र सम्बन्धित निकाय समक्ष तोकिए बमोजिमको ढाँचामा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) स्वास्थ्यसंस्थाले तोकिएको ढाँचामा सेवा प्रवाहको मासिक प्रगति प्रतिवेदन, स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली फारम (HMIS फारम) सम्बन्धित निकायमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बाहेक मन्त्रालयले तोकेको विवरण आवधिकरूपमा सम्बन्धित निकायमा पठाउनु पर्नेछ ।

२०. अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) मन्त्रालयले दफा १९ को उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदनको आधारमा सम्बन्धित स्वास्थ्यसंस्थाले गुणस्तर तथा पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गर्न गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा तोकिएको गुणस्तर तथा मापदण्ड पूरा नगरी सेवा सञ्चालन गरेको पाइएमा त्यस्तो संस्थालाई तत्काल सुधारका लागि बढीमा तीन महिना अवधि दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको अवधिभित्र सुधार नगरेमा वा दफा १९ बमोजिम मासिक तथा वार्षिक प्रतिवेदन पेश नगरेमा त्यस्तो स्वास्थ्यसंस्थालाई प्रदान गरेको सेवा पूर्ण वा आंशिकरूपमा तत्काल बन्द गर्न मन्त्रालयले आदेश दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम बन्द गर्न आदेश दिनुअधि सम्बन्धित स्वास्थ्यसंस्थालाई मनासिव माफिकको सफाई पेश गर्ने मौका दिनु पर्नेछ ।

२१. स्वास्थ्यसंस्था गाभिन सक्ने: (१) सञ्चालनमा रहेका एक भन्दा बढी स्वास्थ्यसंस्थाहरू एक आपसमा गाभिई सेवा सञ्चालन गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमका सर्तहरू पूरा गरी अनुमतिका लागि त्यस्ता स्वास्थ्यसंस्थाहरूले मन्त्रालयमा संयुक्तरूपमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संस्था गाभिने सम्बन्धमा प्रचलित कानूनमा कुनै व्यवस्था भएको रहेछ भने सोही बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-४

प्रदेश स्वास्थ्य समिति सम्बन्धी व्यवस्था

२२. प्रदेश स्वास्थ्य समिति गठन: (१) यस ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम स्वास्थ्यसम्बन्धी काम कार्यवाहीलाई प्रभावकारी बनाउन र जनस्वास्थ्यको विषयहरूलाई नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गर्ने सम्बन्धमा नीतिगतरूपमा सल्लाहसुभाब दिन मन्त्रालयमा एक प्रदेश स्वास्थ्य समिति रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा देहाय बमोजिमका सदस्यहरू रहने छन् :-

- (क) मन्त्री, सामाजिक विकास मन्त्रालय
-अध्यक्ष
- (ख) सचिव, सामाजिक विकास मन्त्रालय
-सदस्य
- (ग) सदस्य (स्वास्थ्य सम्बन्धी हेर्ने), नीति
आयोग
-सदस्य
- (घ) निर्देशक, स्वास्थ्य सेवा निर्देशनालय
-सदस्य
- (ङ) उपभोक्ता हित संरक्षण तथा स्वास्थ्य
क्षेत्रका विज्ञमध्येबाट अध्यक्षले
मनोनित गरेका कम्तीमा दुई महिला
सहित चार जना
-सदस्य
- (च) प्रदेशभित्रका अस्पतालका मेडिकल
सुपरिटेण्डेन्ट मध्येबाट अध्यक्षले
मनोनित गरेको एक जना -सदस्य
- (छ) प्रमुख, प्रशासन तथा योजना
महाशाखा, सामाजिक विकास
मन्त्रालय
-सदस्य
- (ज) प्रमुख, नीति, कानून, मापदण्ड
योजना तथा जनस्वास्थ्य महाशाखा,
सामाजिक विकास मन्त्रालय

-सदस्य सचिव

(३) मनोनित सदस्यको पदावधि चार वर्षको हुनेछ ।

(४) समितिका सदस्यले नियमानुसार बैठक भत्ता पाउने छन् ।

२३. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) स्वास्थ्य तथा स्वास्थ्यसेवा सम्बन्धी नीति तथा योजना तर्जुमा, अध्ययन, अनुसन्धान गर्न सिफारिस गर्ने,
- (ख) स्वास्थ्य सम्बन्धी बहुक्षेत्रीय नीति, योजना तथा कार्यक्रम पुनरावलोकन गरी आवश्यक सुभाव दिने,
- (ग) स्वास्थ्यसेवाको विभिन्न विषयमा प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्न सुभाव दिने,
- (घ) स्वास्थ्य सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि सुभाव दिने,
- (ङ) विदेशी सरकार, अन्तर सरकारी वा गैरसरकारी संघ संस्थाबाट प्राविधिक वा वित्तीय सहयोग प्राप्त गर्ने

- सम्बन्धमा संघीय सरकारसँग समन्वय गर्ने,
- (च) जनस्वास्थ्यको सम्बन्धमा विकास एवं सुधार गर्न आवश्यक सुझाव तथा कार्यक्रमको व्यवस्थाका लागि पहल गर्ने,
- (छ) स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित कुनै विषयमा सुझाव प्रस्तुत गर्न आवश्यकता अनुसार मापदण्ड, निर्देशिका, कार्यविधि तर्जुमा गर्न परामर्श दिने,
- (ज) आवश्यकता अनुसार उप-समिति बनाउने,
- (झ) समिति उपसमितिले आवश्यकता-नुसार विज्ञ आमन्त्रण गरी कार्य गर्ने गराउने ।

२४. समितिको बैठक र निर्णय: (१) समितिको बैठक अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(२) समितिको सम्पूर्ण सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(३) बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा सदस्यले आफूहरूमध्येबाट छानेको व्यक्ति अध्यक्ष हुनेछ ।

(४) बैठकको निर्णय अध्यक्ष र सदस्य सचिवले प्रमाणित गर्नेछ ।

(५) बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

२५. प्राविधिक समितिको गठन: (१) स्वास्थ्यसंस्थाको स्थापना, सञ्चालन, स्तरोन्नति, स्वास्थ्यसेवाको गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्न, मापदण्ड तोक्न तथा तोकिएको मापदण्ड अनुरूप सञ्चालन भएका स्वास्थ्यसंस्थाको अनुगमन गरी सिफारिस गर्न मन्त्रालयमा एक प्राविधिक समिति रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन हुने प्राविधिक समितिमा देहायका सदस्य रहनेछन्:-

(क) प्रमुख, नीति, कानून, मापदण्ड योजना तथा जनस्वास्थ्य महाशाखा -संयोजक

(ख) स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रदेश परिषद्मध्येबाट मन्त्रालयले तोकेको कम्तिमा एकजना महिला सहित दुईजना -सदस्य

(ग) स्वास्थ्य सेवा निर्देशनालयको मेडिकल अधिकृत प्रतिनिधि एक जना -सदस्य

- (घ) नर्सिङ्ग अधिकृत, स्वास्थ्य सेवा निर्देशनालय -सदस्य
- (ङ) जनस्वास्थ्य अधिकृत -सदस्य सचिव
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको समितिले आवश्यकता अनुसार विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

२६. प्राविधिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१)
प्राविधिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) स्वास्थ्यसंस्था सम्बन्धी विभिन्न मापदण्डको लेखाजोखा गरी सिफारिस गर्ने,
- (ख) स्वास्थ्यसंस्थाको मान्यता (एक्रिडिटेसन) र प्रमाणीकरण (सर्टिफिकेशन) गर्नको लागि मापदण्ड तर्जुमा गरी सो बमोजिम स्वास्थ्यसंस्थाको वर्गीकरण गर्न सिफारिस गर्ने,
- (ग) मान्यता तथा प्रमाणीकरण मापदण्ड बमोजिम सेवा प्रवाह भए नभएको मूल्याङ्कन गरी सिफारिस गर्ने,
- (घ) समितिमा प्राप्त उजुरीउपर छानविन गरी मापदण्ड पूरा नगरेको

स्वास्थ्यसंस्थाको सेवा आंशिक वा पूर्ण रूपमा बन्द गर्न मन्त्रालयलाई सिफारिस गर्ने,

(ड) स्वास्थ्यसंस्था संचालन अनुमतिको लागि सिफारिस गर्ने ।

परिच्छेद-५

प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था

२७. प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी: (१) मन्त्रालयले प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षा, सूचना, परामर्श तथा सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) मन्त्रालयले लक्षित समूहलाई स्वास्थ्यसंस्था, स्वास्थ्यसेवा प्रदायक, शिक्षण संस्था, नागरिक समाज लगायतका संस्था मार्फत तोकिए बमोजिमको सेवा उपलब्ध गराउनेछ ।

(३) मन्त्रालयले उपदफा (१) बमोजिमको सेवा सुरक्षित, सर्वसुलभ, गुणस्तरीय, प्रभावकारी र दिगो रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि मिडवाइफेरी शिक्षा तथा सेवा सम्बन्धी मापदण्ड बनाउनेछ ।

२८. सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य: (१) प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धमा आवश्यक परामर्श, गर्भवती तथा प्रसूति सेवा, गर्भनिरोधक सेवा तथा पाठेघर खस्ने समस्या

लगायत प्रजनन सम्बन्धी रोगको निदान, उपचार र अग्रसारित (रेफर) सम्बन्धी व्यवस्था निःशुल्क उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निःशुल्क सेवा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) गर्भवती महिला, सुत्केरी तथा नवजात शिशुको पोषण तथा उपचार सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२९. भेदभाव गर्न नहुने: कुनै स्वास्थ्यसंस्था वा सेवा प्रदायकले जुनसुकै अवस्थाका सेवाग्राहीलाई कुनै पनि तरिकाले कुनै किसिमको भेदभाव गर्न हुँदैन ।
३०. आकस्मिक प्रसूति तथा नवजात शिशु सेवा: सूचिकृत भएका प्रसूति सेवा प्रदान गर्ने सरकारी तथा निजी स्वास्थ्यसंस्थाले आकस्मिक प्रसूति तथा नवजात शिशु सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।
३१. सुरक्षित गर्भपतन: प्रत्येक महिलालाई प्रचलित कानून बमोजिम सुरक्षित गर्भपतन गर्न पाउने अधिकार हुनेछ ।
३२. गर्भपतन गर्न नहुने: (१) दफा ३३ बमोजिम बाहेक कसैले गर्भपतन गर्न वा गराउने नियतले वा गर्भपतन हुन सक्छ भन्ने जानीजानी कुनै काम गरी गर्भपतन गर्ने गराउने कार्य गर्नु हुँदैन ।

(२) कसैले गर्भवती महिलालाई करकाप गरी वा धम्की दिई वा ललाई-फकाई वा प्रलोभनमा पारी वा अनुचित प्रभाव, भुक्यानमा पारी, जोर जुलुम गरी, दवाव दिई वा बाध्य पारी गर्भपतन गर्न/गराउनु हुँदैन ।

(३) कसैले गर्भपतन गराउने उद्देश्यले गर्भमा रहेको भ्रूणको लिङ्ग पहिचान हुने कुनै काम गर्न वा गराउन र त्यसरी लिङ्ग पहिचान भएपछि गर्भपतन गर्न वा गराउनु हुँदैन ।

३३. सुरक्षित गर्भपतन सेवा: (१) सुरक्षित गर्भपतन सेवा इजाजत प्राप्त स्वास्थ्यसंस्था र इजाजतप्राप्त स्वास्थ्यकर्मीले मात्र उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपलब्ध गराउने सेवाको उपयुक्त प्रविधि र प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) सुरक्षित गर्भपतनको सेवा प्राप्त गर्न चाहने गर्भवती महिलाले इजाजतप्राप्त स्वास्थ्यसंस्था वा इजाजतप्राप्त स्वास्थ्यकर्मीलाई तोकिए बमोजिमको ढाँचामा मञ्जुरीनामा दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि होस ठेगान नभएको, तत्काल मन्जुरी दिन नसकिने अवस्था भएको वा बीस वर्ष

उमेर पूरा नगरेको गर्भवती महिलाको हकमा निजको संरक्षकले गर्भपतनको मन्जुरी दिन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि बीस वर्षभन्दा कम उमेरकी गर्भवती महिलाको हकमा निजको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी सुरक्षित गर्भपतन सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

३४. गोपनीयता कायम राख्नुपर्ने: (१) इजाजत प्राप्त स्वास्थ्यसंस्था वा इजाजत प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीले गर्भवती महिलाको प्रजनन स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित सूचना, कागजात तथा निजलाई प्रदान गरिएको परामर्श र सेवा सम्बन्धी सबै अभिलेख गोप्य राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायको अवस्थामा त्यस्ता सूचना, कागजात तथा परामर्श सेवा सम्बन्धी अभिलेख उपलब्ध गराउन सकिनेछ:-

(क) कुनै मुद्दा मामिलाको अनुसन्धान तथा सुनवाइको सिलसिलामा अनुसन्धान अधिकारी वा अदालतबाट जानकारी माग भएमा,

(ख) सुरक्षित गर्भपतन सेवा सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान वा अनुगमनको

उद्देश्यले सम्बन्धित महिलाको
परिचय नखुल्ने गरी उद्धरण गर्न,

(ग) सम्बन्धित महिला स्वयंले यस
सम्बन्धी अभिलेख माग गरेमा ।

३५. प्रजनन अङ्गमा हुने संक्रमण तथा यौनजन्य रोग:
प्रजनन अङ्गमा हुने संक्रमण, यौनप्रसारित रोगहरू
तथा एच.आई.भी. र एड्स लगायतका रोगको
रोकथाम, नियन्त्रण, उपचार तथा पुनर्स्थापना
सम्बन्धी व्यवस्था र सेवा प्रदान गर्नको लागि
मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३६. बाँभोपनको रोकथाम र उपचार: बाँभोपनको
रोकथाम र उपचार सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए
बमोजिम हुनेछ ।

३७. लैङ्गिक हिंसामा आधारित स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था:
(१) मन्त्रालयले लैङ्गिक हिंसामा आधारित स्वास्थ्य
सम्बन्धी शिक्षा, सूचना, परामर्श तथा तोकिए
बमोजिमका स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराउनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सेवा प्रदेश
अन्तर्गतका सबै स्वास्थ्यसंस्था मार्फत तोकिए
बमोजिम प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

३८. संस्था सूचीकृत हुने सम्बन्धमा: मन्त्रालयले निजी,
गैरसरकारी तथा सामुदायिक स्वास्थ्यसंस्थालाई
तोकिए बमोजिमका स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्नका लागि

तोकिए बमोजिमको शर्त पालना गर्ने गरी सूचीकृत गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-६

खोप सेवा सम्बन्धी व्यवस्था

३९. खोप सेवा प्रदान गर्नु पर्ने: (१) खोपको माध्यमबाट रोगको रोकथाम, नियन्त्रण, निवारण वा उन्मूलन गरी शिशु, बालबालिका, महिला लगायतका व्यक्तिको मृत्युदर घटाउन तथा खोप सेवाको विकास र विस्तार गर्नका लागि मन्त्रालयले व्यवस्था मिलाउनेछ ।

(२) मन्त्रालयले तोकेबमोजिमको खोप सेवा तोकिएको स्वास्थ्यसंस्था मार्फत निःशुल्क उपलब्ध गराउनेछ ।

(३) कुनै पनि खोपको शुल्क सरकारी वा निजी स्वास्थ्यसंस्थाबाट लिनु पर्ने भएमा मन्त्रालयले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

४०. खोप लगाउनु पर्ने: (१) मन्त्रालयले कुनै रोगको रोकथाम, नियन्त्रण वा उन्मूलन गर्नको लागि अनिवार्य रूपमा खोप लागउनु पर्ने गरी तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खोप लगाउनु सम्बन्धित व्यक्ति, अभिभावक वा संरक्षकको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) हरेक बच्चाको पूर्ण खोप पाउने हक सुनिश्चित गरी पूर्ण खोपको अवस्थाको दिगोपना कायम राख्नु राज्यको दायित्व हुनेछ ।

४१. खोपदिन नहुने: यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि व्यक्तिको स्वास्थ्यको कारण खोपदिन नमिल्ने भएमा खोप दिने व्यक्तिले त्यस्तो खोपदिनु हुँदैन ।

४२. खोपको विषयमा जानकारी गराउनु पर्ने: खोपदिने व्यक्तिले खोप दिनुअघि खोपलिने व्यक्तिलाई वा निजको संरक्षक वा अभिभावकलाई मौखिक वा अन्य माध्यमबाट त्यस्तो खोपको प्रकृति, फाइदा र सम्भावित असरका बारेमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

४३. खोप कोष: (१) खोप सम्बन्धी कार्यको प्रवर्द्धनको लागि प्रदेशस्तरमा खोप कोष नामको एक कोष हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमका रकम जम्मा रहनेछन्:-

(क) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकम,

- (ख) स्वदेशी व्यक्ति, वित्तीय, सहकारी वा अन्य संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम,
- (ग) नेपाल सरकारको अनुमति बमोजिम अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था वा व्यक्तिबाट प्राप्त रकम,
- (घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।
- (३) मन्त्रालयले खोप कोषमा प्राप्त रकम 'क' वर्गको बाणिज्य बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ ।
- (४) रकम खर्च गर्ने तथा खोप कोष संचालन गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४४. सहयोग तथा समन्वय गर्नुपर्ने: (१) खोप सेवा संचालन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक सहयोग गर्नु सम्बन्धित निकाय वा व्यक्तिको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) मन्त्रालय मातहतका निकाय/संस्था/कार्यालयले खोप सेवा संचालन गर्दा संघ र स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्य गर्नेछ ।

परिच्छेद-७

पोषण सम्बन्धी व्यवस्था

४५. स्तनपानको संरक्षण र सम्बर्द्धन: (१) कुनै पनि नवजात शिशुलाई जन्मेदेखि छ महिनासम्म पूर्ण स्तनपान गराउनु आमाको दायित्व हुनेछ ।

(२) स्तनपानको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न आमाको दूधलाई प्रतिस्थापन गर्ने वस्तुलगायत बालआहारा उत्पादन वा विक्री, वितरण बारे छापा वा विद्युतीय माध्यमबाट कुनै पनि विज्ञापन वा प्रायोजन गर्नु हुँदैन ।

(३) प्रत्येक संस्थाले स्तनपान कक्षको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ, र सोको सुनिश्चितता गर्ने दायित्व सम्बन्धित संस्था प्रमुखको हुनेछ ।

(४) बालआहारा तथा कुपोषण व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४६. गुणस्तर कायम हुनुपर्ने: कुनै पनि प्राकृतिक खाद्य पदार्थ, औषधिजन्य वा पिउने पानी लगायतका पदार्थका उत्पादन, भण्डारण वा विक्री वितरणमा तोकिए बमोजिमको गुणस्तर मापदण्ड कायम गर्नु पर्नेछ ।

४७. पिउने पानी र खाद्यान्नको व्यवस्था: (१) स्वास्थ्यसंस्थामा भर्ना भएका सेवाग्राहीलाई निःशुल्क गुणस्तरीय पिउने पानी र तोकिए बमोजिम खानाको निःशुल्क व्यवस्था हुनु पर्नेछ ।

(२) स्वास्थ्यसंस्थाले आफ्नो स्वास्थ्यसंस्थामा भर्ना भएका सेवाग्राहीलाई सहूलियत

दरमा तोकिए बमोजिम गुणस्तरीय पिउने पानी र खानाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमको व्यवस्था स्वास्थ्यसंस्थाले आफ्नै परिसर भित्रबाट गर्नु पर्नेछ ।

(४) खानेपानी र खानाको गुणस्तर सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४८. सूक्ष्म पोषण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) मन्त्रालयले आयोडिन, आयरन, फोलिक एसिड लगायत स्वास्थ्यका लागि आवश्यक पर्ने सूक्ष्म पोषक तत्व सम्बन्धित खाद्यान्नमा सम्मिश्रण गर्ने व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(२) मन्त्रालयले उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गर्न कुनै उत्पादक कम्पनी तथा वितरकसँग समन्वय गर्न सक्नेछ ।

(३) सूक्ष्म पोषण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-८

आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सम्बन्धी व्यवस्था

४९. आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सम्बन्धी व्यवस्था:
(१) औषधिजन्य जडीबुटी र आयुर्वेद तथा वैकल्पिक

औषधी सम्बन्धी दर्ता अनुमति र सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) गुणस्तरीय आयुर्वेद औषधी उत्पादन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) आयुर्वेद औषधीजन्य जडीबुटीको गुणस्तर नियमन गर्न तोकिए बमोजिमको समिति हुनेछ ।

(४) आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सम्बन्धी स्वास्थ्य तथा शिक्षण संस्थाको दर्ता, अनुमति र सञ्चालन मन्त्रालयले तोकेको मापदण्ड बमोजिम हुनेछ ।

(५) आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

स्पस्टीकरण: “वैकल्पिक चिकित्सा सेवा” भन्नाले आयुर्वेद चिकित्सा बाहेक हाल प्रचलित होमियोप्याथी, प्राकृतिक, युनानी, अक्युपन्चर सेवा आदि सम्भन्नुपर्छ ।

परिच्छेद-९

स्वास्थ्य अनुसन्धान

५०. स्वास्थ्य अनुसन्धान: (१) मन्त्रालयले स्वास्थ्य क्षेत्रको समग्र विकासका लागि अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्न

गराउन बढीमा पाँच सदस्यीय विज्ञ समूह रहेको प्रदेश स्वास्थ्य अनुसन्धान समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन हुने समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा सेवा शर्त र सुविधा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५१. प्रयोगात्मक अनुसन्धानको लागि स्वास्थ्यसेवा: (१) कुनै पनि स्वास्थ्यसंस्थाले सेवाग्राहीलाई प्रयोगात्मक वा अनुसन्धानको प्रयोजनको लागि स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराउनुअघि सोको लिखित जानकारी सम्बन्धित सेवाग्राहीलाई गराउनु पर्छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गर्दा सेवाग्राहीलाई प्रारम्भिक स्वास्थ्य उपचार प्रदान गर्ने सेवाप्रदायकले लिखित मन्जुरीनामा लिनु पर्नेछ ।

(३) कुनै व्यक्ति वा स्वास्थ्यसंस्था सम्बन्धी अनुसन्धान गर्न चाहेमा मन्त्रालयले बनाएको मापदण्ड बमोजिम अध्ययन अनुसन्धान गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-१०

सेवाप्रदायक र सेवाग्राहीको कर्तव्य तथा अधिकार

५२. सेवाप्रदायकको कर्तव्य : (१) यस ऐन बमोजिम सेवाग्राहीलाई भेदभाव नगरी सेवा प्रदान गर्ने सबै सेवा प्रदायकको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सेवाग्राहीको अवस्थाको आधारमा सेवाप्रदायकले उपचार गर्दा प्राथमिकीकरण गर्न सक्नेछ ।

(३) सेवाग्राहीलाई निजको व्यक्तिगत उपचारसँग सम्बन्धित निर्णय प्रक्रियामा सहभागी गराउनु पर्नेछ ।

(४) सेवाग्राहीलाई स्वास्थ्य उपचार गर्दा अनावश्यक सर्जरी, निदान प्रक्रिया र औषधि सिफारिस गर्नु हुँदैन ।

(५) स्वास्थ्यकर्मीले उपचारको क्रममा एक रोगको उपचार गर्नु पर्नेमा अर्को रोगको उपचार वा एक अंगको चिरफार गर्नु पर्नेमा अर्को अंगको चिरफार गर्नु हुँदैन ।

(६) स्वास्थ्यकर्मीले उपदफा (५) बमोजिमको कार्य गरेको उजुरी परेमा वा शंका लागेमा मन्त्रालयले तत्काल छानबिन गराउनु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम छानबिन गर्दा दोषी ठहरिएमा यस ऐन बमोजिम सजाय हुनेछ ।

५३. सेवाग्राहीलाई जानकारी दिनु पर्ने: (१) सेवाप्रदायकले देहायको विषयमा सेवाग्राहीलाई जानकारी दिनु पर्नेछ:-

- (क) प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो स्वास्थ्य उपचारको सम्बन्धमा,
- (ख) रोगको निदान र उपचारसँग सम्बन्धित सेवाको स्तर र विकल्पको सम्बन्धमा,
- (ग) हरेक विकल्पसँग सम्बन्धित अनुमानित खर्च र सम्भावित परिणाम सम्बन्धमा,
- (घ) सेवाग्राहीले स्वास्थ्यसेवा इन्कार गर्न सक्ने र त्यसरी इन्कार गर्दा उत्पन्न हुन सक्ने सम्भावित परिणाम, जोखिम र दायित्व सम्बन्धमा ।

(२) सेवा प्रदायकले उपदफा (१) बमोजिमको जानकारी दिँदा निजले बुझ्ने भाषामा दिनु पर्नेछ ।

५४. सेवाग्राहीको सहमति लिनु पर्ने: (१) सेवा प्रदायकले स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराउँदा सेवाग्राहीलाई सुसूचित गराई सहमति लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि देहायको अवस्थामा सेवाग्राहीको सहमति नलिई स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्न सक्नेछ:-

- (क) सेवाग्राहीले सहमति प्रदान गर्न नसक्ने अवस्थामा,

- (ख) सेवाग्राहीले सहमति दिन नसक्ने अवस्थामा निजको नजिकको हकवालाले सहमति दिएमा,
- (ग) अदालतको आदेश भएमा,
- (घ) कुनै व्यक्तिलाई उपचार नगर्दा आम जनस्वास्थ्यमा गम्भीर खतरा उत्पन्न हुने भएमा,
- (ङ) स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराउन ढिलाई गरेमा निजको मृत्यु हुन सक्ने वा स्वास्थ्यमा अपूरणीय क्षति पुग्ने सम्भावना भएमा ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम सुसूचित सहमति अन्य व्यक्तिबाट दिएको भएमा सहमति लिने व्यक्तिले सम्भव भएसम्म त्यस्तो सहमति प्रदान गर्नु अगावै सेवाग्राहीसँग परामर्श लिनु पर्नेछ ।

(४) सेवाग्राहीले उपदफा (१) बमोजिम सहमति प्रदान गर्न सक्षम नभएतापनि निजले सो कुरा बुझ्ने अवस्थामा निजलाई दफा ५३ मा उल्लेख भए बमोजिमको जानकारी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

५५. सेवाग्राहीको कर्तव्य: स्वास्थ्यसेवा प्राप्त गर्ने व्यक्तिले स्वास्थ्यकर्मी र सेवा प्रदायकको मर्यादा र सम्मान

गर्नुको साथै स्वास्थ्यसंस्थाको भौतिक सम्पतिको सुरक्षा गर्नु पर्ने कर्तव्य हुनेछ ।

परिच्छेद-११

नसर्ने रोग सम्बन्धी व्यवस्था

५६. नसर्ने रोगको रोकथाम: (१) नसर्ने रोगको रोकथाम तथा व्यवस्थापनका लागि स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु र गराउनु सबै व्यक्तिको जिम्मेवारी र राज्यको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) नसर्ने रोगको रोकथाम, नियन्त्रण, उपचार पुनर्स्थापना तथा प्रशामक सेवाको जिम्मेवारी तोकिए बमोजिम राज्यको हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कार्य तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५७. मानसिक स्वास्थ्य: (१) मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिको स्वास्थ्य उपचार तथा मनोसामाजिक परामर्श सम्बन्धमा मन्त्रालयले आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सेवा प्रदान गर्दा कुनै स्वास्थ्यसंस्थाले भेदभाव गर्नु हुँदैन ।

(३) मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएको व्यक्तिलाई मानवीय व्यवहार गर्नु पर्नेछ ।

(४) कडा खालका मानसिक रोग लागेको व्यक्तिलाई उपचार र पुनर्स्थापनको लागि स्वास्थ्यसंस्थामा लैजाने दायित्व सम्बन्धित परिवार वा संरक्षकको हुनेछ ।

(५) मानसिक रोगीहरूको मानव अधिकारको प्रत्याभूति गराउने व्यवस्था तथा उपचार सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५८. विद्यालय स्वास्थ्यसेवा तथा स्वास्थ्य शिक्षा: (१) विद्यार्थी, किशोर, किशोरीको प्रजनन स्वास्थ्य लगायतका अन्य स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा, स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षा दिन तथा मनोपरामर्श सेवा प्रदान गर्न सामुदायिक विद्यालयमा नर्सको व्यवस्था मन्त्रालयले क्रमशः गर्नेछ ।

तर प्रत्येक निजी विद्यालयले यो ऐन प्रारम्भ भएको एक वर्ष भित्र अ.न.मि. वा स्टाफ नर्सको नियुक्ति गरी विद्यार्थीलाई अनिवार्य नर्सिङ सेवा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । नर्सको नियुक्ति गरी नियमित नर्ससेवा उपलब्ध नगराउने विद्यालयको तह वृद्धि रोक्का गर्न वा अनुमति खारेज गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खटिएका नर्सको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त भएको नर्सको सेवा, शर्त र सुविधा प्रचलित नियमानुसार हुनेछ ।

परिच्छेद-१२

कसूर तथा दण्ड सजाय

५९. कसूर गरेको मानिने: कसैले देहाय बमोजिम कार्य गरेमा यो ऐन बमोजिमको कसूर गरेको मानिनेछ:-

- (क) दफा ५ को उपदफा (२) बमोजिम आफ्नो स्वास्थ्यसंस्थामा सेवा र स्वास्थ्यकर्मी हुँदाहुँदै सेवाग्राहीलाई अर्को स्वास्थ्यसंस्थामा अग्रसारित गरेमा,
- (ख) दफा ६ को उपदफा (१) बमोजिम अनुमति नलिई स्वास्थ्यसंस्था स्थापना वा सञ्चालन गरेमा,
- (ग) दफा ६ को उपदफा (४) बमोजिम आफ्नै अस्पताल नभई शिक्षण संस्था सञ्चालन गरेमा,
- (घ) दफा ६ को उपदफा (५) बमोजिमको मापदण्ड पालना नगरेमा,
- (ङ) दफा १२ बमोजिम अनुमति नलिई सेवा विस्तार गरेमा,

- (च) दफा १४ को उपदफा (३) बमोजिम दर्ता नभई स्वास्थ्यसेवा प्रदान गरेमा,
- (छ) दफा १७ को उपदफा (१) बमोजिम स्वामित्व हस्तान्तरण नगरी स्वास्थ्यसेवा सञ्चालन गरेमा,
- (ज) दफा १८ बमोजिम एकै व्यक्तिले एकभन्दा बढी स्वास्थ्यसंस्थामा एकै समयमा सेवा गरेमा,
- (झ) दफा ३२ बमोजिम भ्रूणको लिंग पहिचान गरी गर्भपतन गरेमा, गराएमा वा महिलाको इच्छा विपरीत करकापमा गर्भपतन गराएमा,
- (ञ) दफा ३३ को उपदफा (१) बमोजिम बर्खिलाप गर्भपतन गरेमा,
- (ट) दफा ४१ बमोजिम खोप दिन नमिल्ने व्यक्तिलाई खोप दिएमा,
- (ठ) दफा ४५ को उपदफा (२) बमोजिम आमाको दूधलाई प्रतिस्थापन गर्ने बस्तु लगायत बालआहारा उत्पादन वा वितरकले छापा वा विद्युतीय माध्यमबाट विज्ञापन वा प्रायोजन गरेमा,

- (ड) दफा ४६ बमोजिम खाद्य पदार्थ, औषधिजन्य वा पानी लगायतका पदार्थको उत्पादन, भण्डारण वा विक्री वितरण गर्दा गुणस्तर कायम नगरेमा,
- (ढ) दफा ५१ को उपदफा (१) र (३) बमोजिम कुनै पनि प्रयोगात्मक वा अनुसन्धान कार्य गर्दा सम्बन्धित स्वास्थ्यसंस्थाले लिखित मञ्जुरीनामा नलिएमा,
- (ण) दफा ५२ को उपदफा (४) बमोजिम अनावश्यक सर्जरी, निदान र औषधि सिफारिस गरेमा,
- (त) दफा ५२ को उपदफा (७) बमोजिम दोषी ठहरिएमा,
- (थ) दफा ५३ को उपदफा (१) बमोजिम सेवाग्राहीलाई जानकारी नगराई उपचार गरेमा,
- (द) दफा ५४ को उपदफा (१) बमोजिम स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्दा सेवाग्राहीलाई सुसूचित गराई सहमति नलिएमा,

- (ध) दफा ६४ को उपदफा (१) बमोजिम आपत्कालीन अवस्थामा स्वास्थ्यसंस्था बन्द गरेमा,
- (न) दफा ६४ को उपदफा (३) बमोजिम सेवाप्रदायक तोकिएको वा खटाइएको ठाउँमा नगएमा,
- (प) दफा ६६ को उपदफा (१) बमोजिम स्वास्थ्यकर्मी तथा स्वास्थ्यसंस्थामा कुनै पनि अवाञ्छित कार्य गरेमा,
- (फ) दफा ७२ को उपदफा (२) बमोजिम जनमानसमा भ्रमपार्ने सूचना प्रकाशन तथा प्रसारण गरेमा,
- (ब) दफा ७३ को उपदफा (१) बमोजिम अनुमति नलिई रक्तसंचार सेवा प्रदान गरेमा,
- (भ) दफा ७७ बमोजिम गोपनीयता भङ्ग गरेमा ।

६०. दण्ड सजाय हुने: (१) दफा ५९ बमोजिमको कसूर गरेमा देहाय बमोजिमको सजाय हुनेछः-

- (क) खण्ड (क) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पहिलो पटकको लागि पच्चीस हजार रुपैया र दोस्रो पटक

- गरेमा दोब्बर र तेस्रो पटकदेखि पाँच लाख रुपैया जरिवाना,
- (ख) खण्ड (ख) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई एक लाख रुपैया जरिवाना र स्वास्थ्यसंस्था बन्द,
- (ग) खण्ड (ग) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पहिलो पटकको लागि एक लाख रुपैया, दोस्रो पटक गरेमा दोब्बर र तेस्रो पटक गरेमा पाँच लाख रुपैया जरिवाना र शिक्षण संस्था बन्द,
- (घ) खण्ड (घ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पच्चीस हजार रुपैया देखि एक लाख रुपैयासम्म जरिवाना,
- (ङ) खण्ड (ङ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई एक लाख रुपैया जरिवाना वा संस्था बन्द वा दुबै,
- (च) खण्ड (च) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पच्चीस हजार रुपैया देखि एक लाख रुपैयासम्म जरिवाना,
- (छ) खण्ड (छ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पचास हजार रुपैया जरिवाना,
- (ज) खण्ड (ज) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पचास हजार रुपैया जरिवाना,

- (भ्र) खण्ड (भ्र) भ्रूण लिंग पहिचान गरी गर्भपतन गर्ने गराउनेलाई वा महिलाको सहमति बिना जवर्जस्ती गर्भपतन गर्ने गराउनेलाई संघीय कानून बमोजिम सजाय हुनेछ,
- (ज) खण्ड (ज) बमोजिमको कसूर भएमा संस्थाको हकमा एक लाख रुपैया र व्यक्तिको हकमा पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (ट) खण्ड (ट) बमोजिम दिन नपर्ने व्यक्तिलाई खोप दिएमा पच्चीस रुपैया देखि पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (ठ) खण्ड (ठ) बमोजिमको कसूर गरेमा पच्चीस हजार रुपैया र विज्ञापन बन्द गर्ने र पटक पटक सोही कसूर गरेमा एक लाख रुपैयासम्म जरिवाना तथा कम्पनी बन्द,
- (ड) खण्ड (ड) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पहिलो पटकको लागि पाँच हजार रुपैया देखि पच्चीस हजार रुपैयासम्म र दोस्रो पटकदेखि माथि एक लाख रुपैयासम्म जरिवाना,

- (ढ) खण्ड (ढ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पहिलो पटकको लागि पच्चीस हजार रुपैया जरिवाना र अनुसन्धान बन्द गराउन सकिने,
- (ण) खण्ड (ण) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पाँच हजार रुपैयादेखि पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (त) खण्ड (त) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई एक लाख रुपैया देखि पाँच लाख रुपैयासम्म जरिवाना र सम्बन्धित स्वास्थ्यकर्मीको इजाजत खारेजसम्म,
- (थ) खण्ड (थ) बमोजिमको कसूर गरेमा पाँच हजार रुपैया देखि पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (द) खण्ड (द) बमोजिमको कसूर गरेमा पाँच हजार रुपैया देखि पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (ध) खण्ड (ध) बमोजिमको कसूर गरेमा पचास हजार रुपैया जरिवाना र संस्था बन्द समेत गर्न सकिने,

- (न) खण्ड (न) बमोजिमको कसूर गरेमा पाँच हजार रुपैया देखि पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (प) खण्ड (प) बमोजिमको कसूर गरेमा पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (फ) खण्ड (फ) बमोजिमको कसूर गरेमा पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (ब) खण्ड (ब) बमोजिमको कसूर गरेमा पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना,
- (भ) खण्ड (भ) बमोजिमको कसूर गरेमा पाँच हजार रुपैया देखि पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेख गरिएका सजाय मध्ये अदालतको प्रक्रियाबाट फैसला भएको हकमा चित्त नबुझेमा ३५ दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

६१. सरकार बादी हुने: (१) दफा ५९ बमोजिमको कसूर सरकारवादी हुनेछ ।

(२) उपदफा १ बमोजिमको कसूर मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-२ मा परेको मानिनेछ ।

६२. मुद्दा हेर्ने अधिकार: यस ऐन अन्तर्गतको कसूर सम्बन्धी मुद्दाको शुरु कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
६३. हद म्याद: दफा ५९ बमोजिमको कसूरका सम्बन्धमा मर्का पर्ने व्यक्तिले मुद्दा गर्नुपर्ने कारण उत्पन्न भएको मितिले छ महिनाभित्र मुद्दा गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-१३

विविध

६४. आपतकालीन स्वास्थ्यसेवा संजाल: (१) कुनै पनि स्वास्थ्यसंस्थाले, स्वास्थ्य सम्बन्धी काम कारवाही जस्तोसुकै आपतकालीन अवस्थामा समेत बन्द गर्नु हुँदैन ।
- (२) मन्त्रालयले आपतकालीन अवस्थामा स्वास्थ्यसेवा सुचारु गर्नका लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।
- (३) मन्त्रालयले आपतकालीन स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्न स्वास्थ्यसंस्था वा सेवा प्रदायकलाई तोक्न वा खटाउन सक्नेछ ।
- (४) आपतकालीन स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्न स्वास्थ्यसंस्था वा प्रदायकले मन्त्रालयसँग समन्वय गरेर एकद्वार प्रणाली मार्फत स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

(५) आपतकालीन स्वास्थ्यसेवा प्रदान गर्नका लागि मन्त्रालयले आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गर्नेछ ।

६५. मानव स्रोतको व्यवस्थापन: (१) मन्त्रालयले स्वास्थ्य क्षेत्रमा आवश्यक मानव स्रोतको उत्पादन, उपयोग, विकास तथा वितरण सम्बन्धी कार्य व्यवस्थित गर्न मानव स्रोत सम्बन्धी योजना बनाउनेछ ।

(२) मानव स्रोत तथा तालिमप्राप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्दा जनसंख्या, स्वास्थ्यसेवा र स्वास्थ्यकर्मीको अनुपात तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६६. स्वास्थ्यकर्मी तथा स्वास्थ्यसंस्थाको सुरक्षा: (१) कसैले पनि स्वास्थ्य उपचारको विषयमा स्वास्थ्यकर्मीलाई घेराउ, अपमानजनक व्यवहार, धाकधम्की, हातपात वा स्वास्थ्यसंस्थामा तोडफोड, आगजनी, तालाबन्दी वा यस्तै प्रकृतिका अन्य कुनै अवाञ्छित कार्य गर्नु हुँदैन ।

(२) कसैले स्वास्थ्यकर्मी उपर वा स्वास्थ्यसंस्थामा उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गर्न लागेमा त्यस्तो स्वास्थ्यकर्मी वा स्वास्थ्यसंस्थाले स्थानीय प्रशासनसँग सुरक्षा माग गरेमा तत्काल सुरक्षा दिनु पर्नेछ ।

(३) स्वास्थ्यकर्मी वा स्वास्थ्यसंस्थाको सुरक्षा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानूनमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६७. जोखिमयुक्त पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा: (१) जोखिमयुक्त कार्य क्षेत्रको प्रकृति, वर्गीकरण र अन्य व्यवस्था मन्त्रालयले तोकेबमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको क्षेत्रमा काम गर्ने सेवाप्रदायकको स्वास्थ्य, सुरक्षाको लागि सम्बन्धित रोजगारदाताले यथेष्ट उपायहरू अबलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(३) कामको सिलसिलामा कार्यस्थलमा कुनै औजार-उपकरणले वा कुनै उत्पादन सामग्री वा रसायनले कुनै कर्मचारी घाइते, अपाङ्ग वा निजको मृत्यु भएमा वा गम्भीर संक्रमण भएमा स्वास्थ्य उपचार र उचित क्षतिपूर्ति समेतको व्यवस्था सम्बन्धित रोजगारदाताले गर्नु पर्नेछ ।

(४) स्वास्थ्यमीको आवश्यक आत्मरक्षाको सामग्रीका अभावमा सेवा दिँदा हुन आउने दुष्प्रभाव बारेमा व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) तोकिए बमोजिमको उच्च जोखिमयुक्त क्षेत्रमा काम गर्ने कामदार वा कर्मचारीको अनिवार्य रूपमा स्वास्थ्य बीमा रोजगार दाताले गर्नु पर्नेछ ।

६८. विशेष स्वास्थ्य सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम:
मन्त्रालयले महिला, बालबालिका, किशोरकिशोरी, दलित, द्वन्द्व पीडित, अपाङ्ग, जेष्ठ नागरिक, मधेश आन्दोलन, जनयुद्ध र जनआन्दोलनका घाइते, सहिद परिवार तथा विपन्न परिवार लगायत प्रचलित कानूनले तोकेको अन्य समूहलाई विशेष सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ ।
६९. स्वास्थ्यजन्य फोहरमैला व्यवस्थापन: (१) कुनै पनि स्वास्थ्यसंस्था वा अस्पताल सरसफाइयुक्त हुनु पर्नेछ ।
(२) स्वास्थ्यसंस्थामा उत्पन्न हुने स्वास्थ्यजन्य फोहरमैलाको उपयुक्त विधि र प्रक्रिया बमोजिम व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।
७०. कृषि तथा अन्य क्षेत्रसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने: मानवीय स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित विषयमा कृषि तथा अन्य क्षेत्रसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्न सक्नेछ ।
७१. संक्रामक रोगको रोगथाम, सूचना तथा उपचार: (१) प्रदेशभर वा त्यसको कुनै भागमा कुनै संक्रामक रोग फैलिएमा वा फैलिने सम्भावना देखिएमा त्यस्तो रोगको रोकथाम, नियन्त्रण वा निर्मूल गर्न मन्त्रालयले आवश्यक व्यवस्था मिलाउनेछ ।

(२) तोकिए बमोजिमका संक्रामक रोगबाट कुनै व्यक्ति वा समुह प्रभावित भएमा सोको जानकारी स्वास्थ्यसंस्था, स्थानीय तह वा मन्त्रालयलाई दिनु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) मन्त्रालयले उपदफा (२) बमोजिमको जानकारी प्राप्त भएमा तत्काल विद्युतीय तथा छापा माध्यमबाट सर्वसाधारणले बुझ्ने भाषामा सूचना सम्प्रेषण गर्नु पर्नेछ ।

७२. स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार: (१) कुनै पनि संस्थाले स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार सामग्री निर्माण गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका सामग्री निर्माण गर्दा जनमानसमा भ्रमपर्ने र असरपर्ने प्रकृतिको सामग्री, विज्ञापन कुनै पनि छापा वा विद्युतीय माध्यमबाट सम्प्रेषण गर्नु हुँदैन ।

७३. रक्तसञ्चार सम्बन्धी व्यवस्था: (१) रक्तसञ्चार सेवा प्रदान गर्न चाहने संस्थाले मन्त्रालयबाट अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति पत्र दिने तथा नवीकरण गर्ने सम्बन्धी प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति प्राप्त संस्थाले रक्तसञ्चार सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्यसंस्थामा

रक्तसञ्चार इकाई खाडा गरी आवश्यकता अनुसार जुनसुकै स्वास्थ्यसंस्थामा रक्तसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

७४. शव परीक्षण: शवपरीक्षण प्रचलित संघीय कानून बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

७५. एम्बुलेन्स र शववाहनको व्यवस्था गर्नुपर्ने: (१) मन्त्रालयले तोकेबमोजिमका स्वास्थ्यसंस्थाले तोकिए बमोजिमको मापदण्डमा रही एम्बुलेन्स र शववाहनसेवा उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

(२) एम्बुलेन्स र शववाहनसेवा सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७६. गुनासो सुनुवाई: स्वास्थ्यसंस्थामा गुनासो व्यवस्थापन, सूचना अधिकारी र नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

७७. गोपनियता सम्बन्धी: स्वास्थ्यसेवा प्रवाह गर्दा सेवाग्राहीको स्वास्थ्य अवस्था, निदान र उपचार लगायतका सूचना सेवाग्राहीलाई बाहेक अन्यलाई गोप्य राख्नु पर्नेछ ।

तर देहायको अवस्थामा सूचना उपलब्ध गराउन वा सार्वजनिक गर्न बाधा पर्ने छैन:-

- (क) सेवाग्राहीले लिखित सहमति दिएमा,
- (ख) प्रचलित कानून बमोजिम माग भई आएमा ।

७८. अभिलेख राख्नुपर्ने: प्रत्येक स्वास्थ्यसंस्थाले आफूले प्रदान गरेको स्वास्थ्यसेवा (औषधि, उपकरण, जनशक्ति, उपचार आदि) तथा सेवाग्राहीको अभिलेख तोकिएको ढाँचामा राख्नु पर्नेछ ।
७९. जन्म र मृत्युको प्रमाणपत्र: (१) प्रत्येक स्वास्थ्यसंस्थाले आफ्नो स्वास्थ्यसंस्थामा जन्मेको शिशुको बुवा वा आमाको नाम राखी बुवा वा आमालाई शिशु जन्मेको प्रमाणपत्र तोकिएको ढाँचामा दिनु पर्नेछ ।
(२) प्रत्येक स्वास्थ्यसंस्थाले आफ्नो स्वास्थ्यसंस्थामा मृत्यु भएका व्यक्तिको मृत्यु प्रमाण पत्र तोकिएको ढाँचामा दिनु पर्नेछ ।
८०. नियम बनाउने अधिकार: यो ऐन कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले नियम बनाउन सक्नेछ ।